

การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ป่าชายเลน
ในพื้นที่อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี
Knowledge management of Local wisdom in mangrove Forest
conservation in Kanchanadit, Suratthani Province.

ธิติ พานวัน

Thiti Phanwan

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี

Faculty of Humanity and Social Science, Suratthani Rajabhat University, Suratthani,

E-mail: titipwan@hotmail.com

Received April 8, 2020; Revised April 11, 2020; Accepted June 3, 2020

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์ คือ 1) เพื่อศึกษาบริบทพื้นที่ป่าชายเลนในพื้นที่อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี 2) เพื่อศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์และจัดการการใช้ประโยชน์จากป่าชายเลน 3) เพื่อจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์จากป่าชายเลนอย่างยั่งยืน กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการสนทนากลุ่ม จำนวน 40 คน ใช้การการสัมภาษณ์และสนทนากลุ่ม การวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้การวิเคราะห์เนื้อหาและนำเสนอแบบพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า

1. บริบทพื้นที่ป่าชายเลนในพื้นที่อำเภอกาญจนดิษฐ์มีความอุดมสมบูรณ์ไปด้วยพืชและสัตว์น้ำ
2. ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์และจัดการการใช้ประโยชน์จากป่าชายเลน เป็นภูมิปัญญาที่มีสัมพันธ์ของสิ่งแวดล้อมกับระบบนิเวศป่าชายเลน มีการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรในป่าชายเลนเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญ ชุมชนมีการใช้ทรัพยากรอย่างชาญฉลาด มีการวางแผนการจับสัตว์น้ำที่เป็นสัตว์เศรษฐกิจของชุมชนด้วยเครื่องมือประมงพื้นบ้าน เลือกรับเฉพาะสัตว์น้ำที่ได้ขนาดและไม่จับในฤดูวางไข่เพื่อให้สัตว์น้ำมีการสืบพันธุ์

3. การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลน ชุมชนได้อนุรักษ์หอยแครงโดยการสร้างแหล่งเพาะพันธุ์หอยแครงพันธุ์พื้นเมือง มีการจัดพื้นที่เพาะพันธุ์และอนุบาลต้นกล้าโกงกาง มีการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรคือน้ำมันปลาใบขลุ หลังจากชุมชนได้นำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้พบว่าในพื้นที่ที่มีจำนวนหอยแครงพันธุ์พื้นเมืองเพิ่มมากขึ้น มีแหล่งเพาะพันธุ์และอนุบาลต้นกล้าขยายพันธุ์ต้นโกงกางเพิ่มพื้นที่ป่าชายเลนและมีผลิตภัณฑ์จากพืชสมุนไพร

คำสำคัญ : การจัดการความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น การอนุรักษ์ป่าชายเลน

ABSTRACT

This research is a qualitative with the objective of 1) to study contexts of mangrove forest in Kanchanadit, Suratthani 2) to study the local wisdom regarding conservation and management of mangrove forest 3) to manage mangrove forest in a sustainable and beneficial manner. The group of key informants for the specific group conversation was 40 persons. The research tools included formal interview and Focus Group Discussion. The Data analysis concluded the following. And presenting descriptive forms;

The research found that

1. The contexts of mangrove forest had a wide variety of plants and animals.
2. Local wisdom in conservation and management of mangrove forest, knowledge of local environmental issues that directly affect the mangrove ecosystem and the harvesting of natural and organic herbs from the ground and the used of tools to help catch fish from mangroves. The community used the mangrove resources wisely and sparingly. In each community, there was a common idea of catching aquatic life. They choose to catch only aquatic lives that are fully grown and catching during the spawning season is prohibited. This provides opportunities for aquatic species to breed and repopulate.
3. The management of the local ecosystem through conservation and the use of mangrove forest resources were preserving native species. The site was a nursery and breeding ground for many of the indigenous species. There had been products such as tea leaf. After the community had adopted the local knowledge and techniques regarding conserve of the mangrove area, there are more native clams, which has increased and can be strongly associated to local practices. There is nursery which is producing seedlings and mangrove trees have been planted to increase the mangrove area and help to develop more medicinal plants.

Key word: Knowledge Management. Local wisdom. Mangrove forest conservation.

บทนำ

พื้นที่ป่าชายเลนเป็นหนึ่งในทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญของประเทศไทย เป็นแหล่งเพาะพันธุ์และอนุบาลสัตว์น้ำ เป็นแหล่งผลิตไม้ที่สำคัญที่สามารถใช้ประโยชน์จากไม้ได้ในหลายรูปแบบ เช่น เภาพ่าน ไม้เสาเข็ม ไม้ค้ำยัน สมุนไพร เป็นพื้นที่สำคัญของการทำประมงพื้นบ้าน ซึ่งประชาชนสามารถเข้าถึงทรัพยากรได้โดยไม่จำเป็นต้องอาศัยทุนและเทคโนโลยีที่สูงมากนัก ด้วยเหตุนี้จึงทำให้พื้นที่ป่าชายเลนมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการประกอบอาชีพประมงชายฝั่ง ในอดีตพื้นที่ป่าชายเลนในประเทศไทยจะมีความอุดมสมบูรณ์ แต่เนื่องจากปัจจัยและประเด็นปัญหาหลายประการในช่วงเวลาที่ผ่านมาส่งผลให้พื้นที่ป่าชายเลนของไทยลดลงอย่างรวดเร็ว เช่น การบุกรุกเบิกที่ดินเพื่อทำธุรกิจเลี้ยงสัตว์น้ำ การตัดต้นไม้จากป่าชายเลนไปใช้ในการ

ก่อสร้างและเผ่าถ่าน รวมถึงสภาพน้ำที่เน่าเสียอันมีผลต่อการมีชีวิตรของพืชบางชนิด กิจกรรมที่ก่อให้เกิดปัญหาและส่งผลกระทบต่อป่าชายเลน ที่สำคัญ ได้แก่ การตัดไม้เกินกำลังผลิตของป่า การทำการเกษตรกรรมในพื้นที่ป่าชายเลนหรือบริเวณใกล้เคียง การขยายตัวของแหล่งชุมชน และการก่อสร้างถนน (สำนักอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลน, 2561)

อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี เป็นอีกพื้นที่หนึ่งซึ่งเคยมีพื้นที่ป่าชายเลนเป็นจำนวนมาก มีพื้นที่ทั้งหมด 873.539 ตาราง ก.ม. (616,875 ไร่) อยู่ในเขตตำบลพลายวาส ตำบลกะแดะ ตำบลตะเคียนทอง และตำบลท่าทองประมาณ 6,972.41 ไร่ (Marine and Coastal Resources Administration Office, 2018) พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นป่าชายเลนติดกับชายฝั่งทะเลบริเวณรอบอ่าวบ้านดอน และเป็นพื้นที่ทำประมงชายฝั่งที่สำคัญแห่งหนึ่งของประเทศไทย เป็นการทำประมงพื้นบ้านที่ต้องพึ่งพาอาศัยการดำรงอยู่ของป่าชายเลนเป็นสำคัญที่ผ่านมาประชาชนผู้ประกอบการอาชีพประมงชายฝั่งในพื้นที่อำเภอกาญจนดิษฐ์ ซึ่งเป็นผู้มีส่วนได้เสียโดยตรง (Stakeholders) จากการใช้ประโยชน์ของผืนป่าชายเลนแห่งนี้ อาจยังไม่ได้ตระหนักถึงความสำคัญและความจำเป็นของการอนุรักษ์ป่าชายเลน จึงเป็นปัจจัยที่สำคัญประการหนึ่งที่มีส่วนในการทำลายความสมบูรณ์ต่อป่าชายเลน ทั้งนี้แนวทางในการพัฒนาเศรษฐกิจของรัฐและการประกอบอาชีพที่อำเภอกาญจนดิษฐ์ ในช่วง 2-3 ทศวรรษที่ผ่านมาอาจมีส่วนในการทำลายความสมบูรณ์ของป่าชายเลนในพื้นที่อีกทางหนึ่ง เช่น การพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งด้วยการขุดลอกร่องน้ำ การสร้างเขื่อนกันคลื่น ฯลฯ ซึ่งกระบวนการเหล่านี้มีผลกระทบต่อสภาพความสมบูรณ์ของทรัพยากรชายฝั่ง แต่ปัจจัยที่มีผลสำคัญอย่างยิ่งต่อการทำลายพื้นที่ป่าชายเลนในพื้นที่อำเภอกาญจนดิษฐ์ น่าจะเป็นกรณีที่รัฐบาลประกาศพระราชกฤษฎีกาให้มีการจัดตั้งนิคมสหกรณ์ ในท้องที่อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ในปี พ.ศ. 2519 ซึ่งมีผลให้พื้นที่ป่าชายเลนกว่า 40,000 ไร่ ในพื้นที่ตำบลท่าทอง ตำบลท่าทองใหม่ ตำบลตะเคียนทอง ตำบลกะแดะ รวมทั้งตำบลพลายวาส ถูกบุกเบิกเพื่อรองรับการทำธุรกิจนากุ้ง การที่รัฐบาลและเอกชนสนับสนุนให้เปลี่ยนพื้นที่ป่าชายเลนเพื่อรองรับการเติบโตของธุรกิจนากุ้งนำมาสู่การขยายตัวอย่างรวดเร็วของเศรษฐกิจในพื้นที่อำเภอกาญจนดิษฐ์ แต่การเติบโตทางเศรษฐกิจดังกล่าวก็สวนทางกันอย่างรวดเร็วกับพื้นที่ป่าชายเลนในอำเภอกาญจนดิษฐ์ ซึ่งลดจำนวนลงอย่างรวดเร็ว ส่งผลให้จำนวนสัตว์น้ำในแหล่งน้ำธรรมชาติลดน้อยลงเนื่องจากไม่มีพื้นที่วางไข่และแหล่งอนุบาลตัวอ่อน รวมถึงปัญหาการใช้ยาและสารเคมีในธุรกิจนากุ้งที่มีผลต่อการอยู่รอดและเติบโตของทั้งพืชและสัตว์ในเขตป่าชายเลน ต่อมาเมื่อธุรกิจนากุ้งเริ่มเข้าสู่ภาวะซบเซาลงอันเนื่องมาจากปัญหาต่างๆ เช่น ปัญหาโรคระบาด ปัญหาต้นทุนค่าใช้จ่ายที่สูงขึ้น ปัญหาราคากุ้งในตลาดโลกตกต่ำ ฯลฯ นำไปสู่ความเสื่อมถอยของการทำธุรกิจนากุ้งในพื้นที่อำเภอกาญจนดิษฐ์ ความตกต่ำของธุรกิจนากุ้ง กลายเป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญต่อระบบเศรษฐกิจของพื้นที่แห่งนี้อีกครั้งหนึ่ง เพราะภายใต้วิกฤตินี้ทำให้ผู้ที่เคยประกอบธุรกิจนากุ้งจำนวนมากโดยเฉพาะในกลุ่มผู้ประกอบการขนาดเล็กได้หันกลับมาสู่การประกอบอาชีพประมงชายฝั่งอีกครั้งหนึ่ง แต่ในช่วงเวลานี้ความสมบูรณ์ของป่าชายเลนซึ่งเคยเป็นหัวใจที่สำคัญที่สุดอย่างหนึ่งของการประมงชายฝั่งก็ถูกทำลายไปอย่างมากมาแล้วเช่นกัน จึงทำให้ผู้ประกอบการประมงชายฝั่งไม่สามารถได้รับผลตอบแทนจากการประมงชายฝั่งได้มากเท่าที่ควรและเมื่อชาวประมงในพื้นที่มีรายได้ลดลงก็พยายามแสวงหาหนทางในการเพิ่มรายได้ให้ตนเองการพัฒนาศักยภาพการทำประมงชายฝั่งในรูปแบบต่างๆ มากยิ่งขึ้น ทั้งในเรื่องของการการลงทุน การล่าและการเพาะเลี้ยง ในช่วงที่ชาวบ้าน หวนกลับมาพัฒนาอาชีพประมงชายฝั่งอีกครั้งหนึ่ง ก็เป็นเวลาเดียวกันกับที่ทุกภาคส่วนเริ่มตระหนักถึงการทำลายป่าชายเลนอันเป็นชุมทรัพย์ที่สำคัญทางทรัพยากรธรรมชาติ จึงนำไปสู่เกิดความตื่นตัวเรื่องการอนุรักษ์ป่าชายเลนขึ้น และเมื่อกระแสการอนุรักษ์ป่าชายเลนเติบโตมากขึ้นภาคส่วนต่างๆ จึงได้เริ่มเข้ามามีบทบาทในการอนุรักษ์

ป้าชายเลนเพิ่มมากขึ้นทั้งในส่วนของหน่วยงานภาครัฐส่วนกลาง หน่วยงานของรัฐในระดับภูมิภาค องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) รวมถึงประชาชนในพื้นที่ โดยภาคส่วนเหล่านี้ได้มีการจัดกิจกรรมต่างๆ ในหลายๆ โอกาสเพื่อเป็นการอนุรักษ์ป้าชายเลน เช่น การปลูกป้าชายเลนเฉลิมพระเกียรติ การจัดทัศนศึกษาแก่เยาวชน เพื่อให้ความรู้ในเรื่องคุณค่าของป้าชายเลน เป็นต้น

การอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง จึงเป็นแนวทางที่หน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องต้องรีบดำเนินการเพื่อให้พื้นที่ชายฝั่งมีทรัพยากรป้าชายเลนมากขึ้น อย่างไรก็ตามการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรป้าชายเลนให้ประสบผลสำเร็จได้นั้น ต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของประชาชนในทุกภาคส่วน เพื่อให้เกิดการบูรณาการ การบริหารจัดการป้าชายเลนให้เกิดผลและมีประสิทธิภาพ โดยการประยุกต์ใช้องค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อให้เป็นกลยุทธ์หลักในการใช้ในการสนับสนุนการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรป้าชายเลน การพัฒนาศักยภาพการเรียนรู้ของชุมชนด้วยการจัดการความรู้จะช่วยเพิ่มประสิทธิภาพของงานให้สัมฤทธิ์ผลยิ่งขึ้น โดยนำความรู้ต่าง ๆ ที่มีอยู่ในตัวบุคคล ชุมชน (Sumalee and Sarawut Sangwanna. 2017) ซึ่งการจัดการความรู้สามารถนำมาใช้ในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรป้าชายเลน ปัจจุบันพบว่าองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการป้าชายเลน กระจายไปตามภูมิภาคและท้องถิ่นต่างๆ ซึ่งมีความแตกต่างกันตามบริบทของชุมชน รวมถึงชุมชนบางชุมชนไม่มีความรู้ ขาดความรู้ความเข้าใจและไม่มีการส่งเสริมให้ชุมชนใช้กระบวนการจัดการความรู้เพื่อการพัฒนาชุมชน ดังนั้นเพื่อเป็นการรวบรวมองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นให้เป็นระบบสามารถผสมผสานกับองค์ความรู้ทางนิเวศวิทยาได้อย่างสอดคล้องเหมาะสมและนำมาใช้ในการวางแผนการจัดการทรัพยากรป้าชายเลนได้อย่างยั่งยืนต่อไป จึงต้องมีการจัดการความรู้โดยมีการรวบรวมองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่ในชุมชนเพื่อนำมาใช้เป็นแนวทางในการอนุรักษ์ป้าชายเลนในพื้นที่อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี อันจะเป็นประโยชน์ต่อหน่วยงานที่จะนำผลการศึกษาที่ได้ไปประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาบริบทพื้นที่ป้าชายเลนในพื้นที่อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี
2. เพื่อศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์และจัดการการใช้ประโยชน์จากป้าชายเลน
3. เพื่อจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์จากป้าชายเลนอย่างยั่งยืน

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้เทคนิค การวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) ทำการเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion)

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key information)

ผู้วิจัยได้กำหนดผู้ให้ข้อมูลสำคัญในกาสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่มเป็นผู้นำชุมชนในพื้นที่ 4 ตำบล คือตำบลท่าทอง ตำบลตะเคียนทอง ตำบลพลาญวาสและตำบลกะแดะ ในการเลือกกลุ่มตัวอย่างผู้วิจัยใช้วิธีการคัดเลือกแบบเฉพาะเจาะจง เป็นผู้นำในพื้นที่ 4 ตำบล โดยเลือกตัวแทนที่เป็นผู้นำชุมชนผู้นำท้องถิ่น ผู้นำท้องที่ ตำบลละ 10 คน รวม 40 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ผู้วิจัยใช้แบบสัมภาษณ์กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

โดยการแบบสัมภาษณ์เชิงลึก ซึ่งมีทั้งแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างและแบบไม่มีโครงสร้างกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูล โดยมีประเด็นในการสัมภาษณ์เกี่ยวกับบริบทของพื้นที่ป่าชายเลนและ ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับการอนุรักษ์และจัดการการใช้ประโยชน์จากป่าชายเลน

การสนทนากลุ่ม

ผู้วิจัยได้ใช้สนทนากลุ่มโดยเชิญตัวแทนที่เป็นผู้นำชุมชน ผู้นำท้องถิ่น ผู้นำท้องที่ โดยมีประเด็นในการสนทนากลุ่มร่วมกันวิเคราะห์เกี่ยวกับการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์จากป่าชายเลนผ่านกระบวนการจัดการความรู้โดยประยุกต์ใช้โมเดลปลาทุ

การวิเคราะห์ข้อมูล

ในการการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยได้นำผลจากการสนทนากลุ่ม มาวิเคราะห์โดยใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) และในการนำเสนอผลการวิจัย ใช้วิธีการนำเสนอข้อมูลแบบพรรณนาความจากการวิเคราะห์เชิงประจักษ์ นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์เนื้อหาตามประเด็นและสรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์การวิจัย

ผลการวิจัย

งานวิจัยการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ป่าชายเลนในพื้นที่อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ผู้วิจัยสรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ ดังนี้

1. จากการศึกษาบริบทพื้นที่ป่าชายเลน พบว่ามีพื้นที่เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำมากที่สุดของจังหวัดสุราษฎร์ธานี เนื่องจากมีพื้นที่ติดต่อกับชายฝั่งทะเลมีสภาพเป็นปากอ่าว หรือที่เรียกว่าอ่าวบ้านดอนถึง 5 ตำบล มีการเพาะเลี้ยงชายฝั่งทะเลและธุรกิจต่อเนื่องจากการประมงจึงสร้างรายได้ให้กับอำเภอกาญจนดิษฐ์มากที่สุด โดยเฉพาะการเลี้ยงกุ้ง หอยนางรม และหอยแครง การเลี้ยงปลาในกระชัง มีการทำประมงพื้นบ้าน ประมงเชิงพาณิชย์และอาชีพเกษตรกรรม การทำสวนยางพารา ปาล์มน้ำมัน ทำนา ไม้ผล เป็นต้น อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี จากการศึกษาบริบทของชุมชนและป่าชายเลนพบว่าพันธุ์ไม้และสัตว์พืชที่พบในป่าชายเลน ในพื้นที่ป่าชายเลน ยังมีความอุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านในพื้นที่สามารถยังชีพโดยใช้ประโยชน์จากสัตว์และพันธุ์ไม้ที่พบในป่าชายเลน พื้นที่ป่าชายเลนยังมีความอุดมสมบูรณ์มีพืชที่อยู่ในพื้นที่ป่าชายเลน ถึง 16 ชนิดและยังพบสัตว์น้ำอีก 6 ชนิดพันธุ์ไม้ที่พบในพื้นที่ป่าชายเลนอำเภอกาญจนดิษฐ์ ได้แก่ ต้นโกงกางใบใหญ่ ต้นโกงกางใบเล็ก ต้นตะบูนขาว ต้นตะบูนดำ ต้นฝาดดอกขาว ต้นโปรงขาว ต้นเสมขาว ต้นถั่วขาว ต้นเหียงอกปลาหมอขาว ต้นจาก ต้นตาตุ่มทะเล ต้นลำพู ผักชะคราม ต้นขลุ่ ต้นลำแพนทะเล ต้นถอบแถบน้ำ สัตว์ที่พบบริเวณป่าชายเลน ได้แก่ ปลาตีน ปูแสม ปูก้ามดาบ ปูทะเล กุ้งเคย ปลาเกะพงขาว

2. ศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์และจัดการการใช้ประโยชน์จากป่าชายเลน ภูมิปัญญาเป็นความรู้ ความสามารถ ความเชื่อ ความสามารถทางพฤติกรรม ที่กลุ่มชนได้จากประสบการณ์ที่สั่งสมมาตั้งแต่อดีต แล้วนำมาถ่ายทอดสู่รุ่นต่อไป เพื่อนำมาใช้ในการดำรงชีวิตและการปรับตัวเพื่อให้สามารถอยู่รอด โดยแสดงออกมาอยู่ในรูปแบบประเพณี วัฒนธรรม และการประกอบอาชีพต่างๆ การสัมภาษณ์เชิงลึกและการสังเกตการณ์ พบว่ามีภูมิปัญญาที่หลากหลายจึงได้ทำการจำแนกดังนี้

1. ภูมิปัญญาด้านความสัมพันธ์ของสิ่งแวดล้อมกับระบบนิเวศป่าชายเลน ภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศป่าชายเลนที่พบในชุมชนต่างๆ องค์ความรู้ท้องถิ่นที่มีอยู่ในชุมชนต่างๆ เกี่ยวกับความสัมพันธ์ ของสิ่งมีชีวิตในสิ่งแวดล้อมในป่าชายเลน ประมวลได้ดังนี้

1.1. ป่าชายเลนจำเป็นต้องประกอบด้วย พืชหลายชนิดและหลายชั้นเนื่องจากพืช แต่ละชนิดจะมีธรรมชาติในการออกดอกและผลที่ไม่ตรงกันจึงทำให้ผึ้ง แมลง และนกในป่าได้อาศัย เกสรดอกไม้ และผลไม้เป็นอาหารทั้งปี เชื้อโหม่งไปสู่การปลูกพันธุ์พืชป่าซึ่งจำเป็นต้องให้มีพันธุ์ไม้หลากหลาย การปลูก โกงกางแต่เพียงอย่างเดียวเพราะความเสถียรนั้นจะเป็นการทำลายระบบนิเวศและความสมบูรณ์ของป่า ชายเลน

1.2 ไม้ชั้นล่างซึ่งมีขนาดเล็กเป็นเถาและพืชคลุมดินนั้นคนทั่วไปอาจมองว่าเป็นวัชพืช แต่ชุมชนกลับเห็นสำคัญเพราะไม้ชั้นล่างเหล่านี้เป็นแหล่งพระพันธุ์และเป็นที่อยู่อาศัยของปูต่างๆ นอกจากนี้ ยังช่วยควบคุมมิให้แสงแดดส่องถึงดินเลนมากเกินไปซึ่งจะทำให้ดินแข็งไม่เหมาะกับการอยู่อาศัย ของหอย ปู และสัตว์หน้าดินอื่นๆ

1.3 ไม้ที่ยืนต้นตายในป่าชายเลนก็มีประโยชน์ต่อกับบางจำพวกเช่นนกโพระดกนก หัวขวาน และนกขุนทอง เจาะโพรงไม้เป็นที่อยู่อาศัย นอกจากนี้ ต้นไม้เหล่านี้ยังดูดซับน้ำจืดไว้ให้สัตว์ใน ป่าชายเลนเช่นกระรอก กระแต ชะมด พังพอน ลิง ตะกวด และงู ไว้หากินในหน้าแล้งเพราะสัตว์ เหล่านี้ไม่สามารถออกไปหากินได้ไกลเหมือนนก

1.4 คลองธรรมชาติที่คดเคี้ยวอยู่ในบริเวณป่าชายเลน จะช่วยให้ป่าชายเลนมีความ สมบูรณ์ยิ่งขึ้น เพราะเป็นการเพิ่มชนิดของสัตว์น้ำที่เข้ามาอยู่ในเขตป่าชายเลน และเป็นแหล่งของพืชบาง ชนิดที่ชอบขึ้นริมคลอง เช่น จาก เป็นต้น และหากคลองมีความคดเคี้ยวมากก็จะช่วยเพิ่มออกซิเจนให้แก่ น้ำ เนื่องจากการไหลผ่านและกระทบกับส่วนโค้งของลำคลอง

1.5 สัตว์บางชนิดเป็นตัวชี้วัดความอุดมสมบูรณ์ของป่าชายเลนได้อย่างเช่น นาก ซึ่งชุมชนระบุว่าได้หายไปจากป่าชายเลนแห่งนี้ไปนานแล้วแต่เมื่อ 2-3 ปีที่ผ่านมาป่าชายเลนฟื้นตัว ชุมชน จึงได้เห็นนากกลับมาอีกครั้งเนื่องจากมีอาหารของมันที่อยู่ในป่าชายเลนอุดมสมบูรณ์ขึ้นนั่นเอง ดังนั้น จึงเชื่อว่าหากป่าชายเลนใดมีความอุดมสมบูรณ์ ก็จะมีเจอนากที่นั่น

2. ภูมิปัญญาในการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าชายเลน ได้แก่

2.1 การใช้สมุนไพรจากป่าชายเลน พบว่าสามารถใช้พืชในป่าชายเลนเพื่อเป็นสมุนไพร รักษาอาการเจ็บป่วยต่างๆ ได้รวมกันถึง 10 ชนิด โดยบางชนิดพบการใช้ประโยชน์ในหลายพื้นที่ เช่น ต้นตะบูนขาว ต้นตาตุ่มทะเล ต้นถอบแถบน้ำ ต้นเหียงกปลาหมอ ต้นโปรงขาว ต้นขลุ่ ต้นลำพูทะเล การใช้ ประโยชน์เป็นพืชสมุนไพร ได้แก่ ใช้เป็นยาแก้ท้องอืด ท้องเฟ้อ ยาถ่าย ยาระบาย ใช้เป็นยาแก้พิษเส้น บำรุงธาตุ ขับเสมหะ แก้ไข้ ตัวร้อน แก้อักเสบ บวดบวม สมานแผล รักษาโรคผิวหนัง รักษาโรคผิวหนัง ไข้ถอน พิษ แก้พิษต่างๆ ใช้เป็นยาชูกำลัง ยาบำรุงกำลัง

3. ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการใช้เครื่องมือในการจับสัตว์น้ำจากป่าชายเลน จากการศึกษาพบว่า ในชุมชนต่างๆมีการใช้ทรัพยากรสัตว์น้ำในบริเวณป่าชายเลนอย่างชาญฉลาด ในแต่ละชุมชนมักจะมี แนวความคิดใน การจับสัตว์น้ำที่เป็นสัตว์เศรษฐกิจของชุมชนนั้นๆ ด้วยเครื่องมือประมงไม่ทำลายล้าง เครื่องมือประมงพื้นบ้าน เลือกจับเฉพาะสัตว์น้ำที่ตัวโตได้ขนาดไม่จับสัตว์น้ำที่มีหรือหากจับได้ปล่อยได้ละ เว้นและไม่จับในฤดูวางไข่ เพื่อให้โอกาสสัตว์น้ำได้สืบพันธุ์และเพื่อให้มีใช้ไปจนถึงลูกหลานไม่เพียงเท่านั้นยัง พบว่าการจับสัตว์น้ำจะเดียวกันแต่ก็มีวิธีการเครื่องมือที่แตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่น เรียกได้ว่า

เป็นภูมิปัญญาเฉพาะถิ่นการจับสัตว์น้ำในบริเวณป่าชายเลนของ มีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สำคัญได้แก่การจับปู แสม แทงกุ้ง แทงปลาเป็นต้นส่วนเครื่องมือทำลายล้างที่ชุมชน ไม่อนุญาตให้ใช้ได้แก่ โพงพาง อุปกรณ์ในการจับสัตว์น้ำส่วนใหญ่จะเป็นเครื่องมือประมงพื้นบ้านได้แก่ กรำ ตั้งโถย ลอบปู การไล่กุ้ง การวางอวน ปลา การตีปลาระบอก เบ็ดราว สวิง อวนลอยหรืออวนปลา อวนตี อวนกุ้ง แห ยอ ไซตักปลาตุกทะเล แร้วดัก แขงแลง ลันจุมปลาไหล ตะขอเกี่ยวปู ชั่งปลา โป๊ะ หร่า เป็นต้น

3.การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์จากป่าชายเลนให้เป็นระบบและหมวดหมู่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการจัดการป่าชายเลนอย่างยั่งยืนโดยการประยุกต์ใช้โมเดลปลาทุในการพัฒนาการเรียนรู้การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลนเพื่อแก้ปัญหาทรัพยากรที่กำลังเสื่อมโทรม ให้กลับมาสมบูรณ์ เพื่อการยังชีพของชาวประมงพื้นบ้าน ทั้งนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลน ภูมิปัญญาในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลนให้เป็นระบบสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการจัดการป่าชายเลนอย่างยั่งยืน ดังนี้ กระบวนการจัดการความรู้โดยประยุกต์ใช้โมเดลปลาทุ คือ

ส่วนหัวปลา (Knowledge Vision - KV) เป็นขั้นตอนแรกของการจัดการความรู้ ทิศทางของการเรียนรู้ โดยชุมชนมีเป้าหมายการเรียนรู้ร่วมกันคือ การอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรป่าชายเลน อันเนื่องมาจากทรัพยากรป่าชายเลนเสื่อมโทรม เพราะชุมชนประมงพื้นบ้านเป็นผู้ใช้ทรัพยากรชายฝั่งในการดำรงชีพ กระตุ้นให้ชุมชนมีส่วนร่วม โดยใช้กลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลนตำบลตะเคียนทองและกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลนบ้านถนนใหม่ ตำบลท่าทอง อำเภอกาญจนดิษฐ์ เป็นผู้นำในการจัดการความรู้ เป็นกลไกในการดำเนินการเพื่อเรียนรู้การฟื้นฟูทรัพยากรป่าชายเลน เพื่อประโยชน์ในการดำรงชีวิตของชุมชน ในการกำหนดเป้าหมายในการพัฒนาการเรียนรู้ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลน เพื่อให้เป้าหมายของการฟื้นฟูทรัพยากรป่าชายเลน ด้วยการเพิ่มพันธุ์ไม้ป่าชายเลนและพันธุ์สัตว์น้ำ โดยมีวิทยากรกระบวนการของโครงการวิจัยดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้ และมีระบบการจัดการความรู้โมเดลปลาทุ วิทยากรโครงการผู้นำชุมชนและผู้วิจัย เป็นผู้ร่วมพัฒนาวิธิตัดในการจัดการความรู้การฟื้นฟูทรัพยากรด้วยการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลน

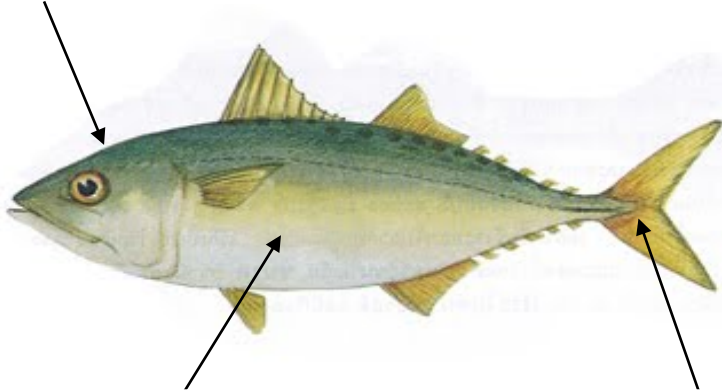
ส่วนตัวปลา (Knowledge Sharing - KS) เป็นขั้นตอนที่เป็น "หัวใจการทำ KM" คือ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน โดยจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อให้บรรลุตามเป้าหมายการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรป่าชายเลน โดยการจัดการความรู้ในเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้การอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรป่าชายเลน โดยใช้ความรู้ที่มีอยู่ในตัวชุมชนในการพัฒนาการเรียนรู้ ความรู้ส่วนหนึ่งมีอยู่ในตัวชุมชน ในกระบวนการจัดการความรู้ชุมชนกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลนตำบลตะเคียนทองและกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลนบ้านถนนใหม่ ตำบลท่าทอง อำเภอกาญจนดิษฐ์ ความรู้เกี่ยวกับการทำประมงพื้นบ้าน ภูมิปัญญาประมงพื้นบ้าน ความรู้เกี่ยวกับทะเล คลื่นลม เป็นต้น เป็นความรู้ที่ชาวประมงพื้นบ้านมีอยู่ในตนเอง เป็นความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ซ่อนอยู่ในตัวของคนในชุมชน หรือ Tacit Knowledge อันเป็นฐานความรู้ที่สำคัญยิ่งในกระบวนการจัดการความรู้ ส่วนความรู้เชิงทฤษฎี หรือ Explicit Knowledge ซึ่งเป็นความรู้ภายนอก มีที่มหาวิทยาลัยกระบวนการ เป็นผู้ให้ความช่วยเหลือสร้างความเข้าใจประสานเข้ากับความรู้ของชุมชนเพื่อให้ชุมชนมีความรู้เพิ่มขึ้นยกระดับเป็นองค์ความรู้ในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรป่าชายเลน ต่อจากนั้นชุมชนกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลนตำบลตะเคียนทองและกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลนบ้านถนนใหม่ ตำบลท่าทอง อำเภอกาญจนดิษฐ์ ร่วมกันกำหนดกิจกรรมการเรียนรู้จากการปฏิบัติ โดยการเสาะแสวงหาทางเลือกที่เหมาะสมและสอดคล้องกับวิถีการดำเนินชีวิต เวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้เป็นกลไกกระตุ้นให้ พบทางออกในการร่วมกันแก้ปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากร

ป้ายเลนและเสาแสวงหาทางเลือกที่สอดคล้องกับสภาพปัญหาและระบบนิเวศของชายฝั่งป่าชายเลน ซึ่งชุมชนทั้ง 2 ชุมชนได้เลือกทางเลือกในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลนโดยการอนุรักษ์หอยแครงพันธุ์พื้นเมือง ด้วยการสร้างแหล่งเพาะพันธุ์หอยแครงพันธุ์พื้นเมือง การจัดพื้นที่เป็นแหล่งเพาะพันธุ์และอนุบาลต้นกล้า การศึกษาและรณรงค์การใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรในชุมชนโดยการนำมาผลิตเป็นผลิตภัณฑ์เช่นชาใบขลู่ และการนำใบขลู่มาบรรจุในแคปซูล

ส่วนทางปลา (Knowledge Asset - KA) เป็นขั้นตอนของการสร้างคลังใช้ความรู้เชื่อมโยงเครือข่าย เปรียบเสมือนการสับตัดทางของปลา คือตัวความรู้ (KA) ที่ได้จากเวทีเรียนรู้และการปฏิบัติกิจกรรมการฟื้นฟูทรัพยากรป่าชายเลนด้วยการอนุรักษ์หอยแครงพันธุ์พื้นเมือง การศึกษาและรณรงค์การใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรในชุมชนโดยการนำมาผลิตเป็นผลิตภัณฑ์เช่นชาใบขลู่ การถอดความรู้และองค์ความรู้จากการปฏิบัติการโดยการอนุรักษ์หอยแครงพันธุ์พื้นเมือง ด้วยการสร้างแหล่งเพาะพันธุ์หอยแครงพันธุ์พื้นเมือง การจัดพื้นที่เป็นแหล่งเพาะพันธุ์และอนุบาลต้นกล้า การศึกษาและรณรงค์การใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรในชุมชนโดยการนำมาผลิตเป็นผลิตภัณฑ์เช่นชาใบขลู่ และการนำใบขลู่มาบรรจุในแคปซูล การถอดบทเรียนการเรียนรู้ การอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรป่าชายเลน การอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ ผลสำเร็จจากกิจกรรมการเรียนรู้และความรู้ การเพิ่มพันธุ์สัตว์น้ำของกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลนตำบลตะเคียนทองและกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลนบ้านถนนใหม่ ตำบลท่าทอง อำเภอกาญจนดิษฐ์ (คุณกิจ) ที่ได้จากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ผู้สกัดชุมชนความรู้ออกมาจากกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และบันทึกไว้ใช้งานต่อ คือชุมชน หรือ "คุณกิจ" โดยการจดบันทึกชุมชนความรู้มี "คุณลิขิต" (ผู้วิจัย) เก็บสะสม "เกร็ดความรู้" ที่ได้จากกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ "ตัวปลา" ด้วยวิธีการต่างๆ

กลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลนตำบลตะเคียนทองและกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลนบ้านถนนใหม่ ตำบลท่าทอง อำเภอกาญจนดิษฐ์ ทั้งสองชุมชนได้เพิ่มความรู้จากการปฏิบัติการ โดยกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลนบ้านถนนใหม่ ตำบลท่าทอง อำเภอกาญจนดิษฐ์ อนุรักษ์หอยแครงพันธุ์พื้นเมือง ด้วยการสร้างแหล่งเพาะพันธุ์หอยแครงพันธุ์พื้นเมืองและกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลนตำบลตะเคียนทอง อำเภอกาญจนดิษฐ์ จัดพื้นที่เป็นแหล่งเพาะพันธุ์และอนุบาลต้นกล้าและศึกษาการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรในชุมชนโดยการนำมาผลิตเป็นผลิตภัณฑ์เช่น ชาใบขลู่ ทำให้ความรู้ซ่อนเร้นเพิ่มขึ้น โดยมีวิทยากรกระบวนการ (คุณอำนวย) และผู้วิจัย วิทยากรโครงการ(คุณเอื้อ)คอยให้ความช่วยเหลือในการสกัดความรู้ที่ซ่อนเร้นให้เป็นความรู้ที่เด่นชัดนำไปเผยแพร่แลกเปลี่ยนหมุนเวียนใช้ต่อไปโดยความดังกล่าวยังถูกเก็บอยู่ในตัวชุมชน (คุณกิจ) และเก็บในรูปเอกสารความรู้ และเว็บไซต์โดยชุมชน (คุณกิจ) ผู้วิจัย วิทยากรกระบวนการ โครงการวิจัยใช้ระบบการจัดการความรู้โมเดลปลาทุ (คุณเอื้อ) และวิทยากรกระบวนการ (คุณอำนวย) มาทำหน้าที่เป็น "คุณลิขิต" จดบันทึกความรู้ตลอดช่วงเวลาการจัดกิจกรรม และช่วยในการสกัดความรู้ หลังจากนั้นร่วมกันรวบรวมองค์ความรู้ ซึ่งจะ เป็นเรื่องเล่าหรือประสบการณ์ของแต่ละคน ที่ได้จากเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้มาจัดเก็บไว้ในคลังความรู้ หรือส่วนที่เรียกว่า หาปลา เพื่อเผยแพร่สู่ชุมชนเพื่อประโยชน์ในการยกระดับความรู้และหมุนเวียนความรู้ต่อไป สรุปได้ดังภาพ โมเดลปลาทุในการอนุรักษ์และจัดการการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลน

หัวปลา (Knowledge Vision) เป้าหมายหรือทิศทางของการจัดการความรู้ คือการอนุรักษ์และจัดการการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลน

ตัวปลา (Knowledge Sharing)

การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทำให้เกิดการหมุนเวียนความรู้โดยนำภูมิปัญญาท้องถิ่นการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลนโดยการอนุรักษ์หอยแครงพันธุ์พื้นเมือง ด้วยการสร้างแหล่งเพาะพันธุ์หอยแครงพันธุ์พื้นเมือง การจัดพื้นที่เป็นแหล่งเพาะพันธุ์และอนุบาลต้นกล้า การศึกษาและรณรงค์การใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรในชุมชนโดยการนำมาผลิตเป็นผลิตภัณฑ์ชาใบชูลู่

หางปลา (Knowledge Assets)

ความรู้ที่ได้จากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติที่ได้จากเวทีเรียนรู้และการปฏิบัติกิจกรรมการฟื้นฟูทรัพยากรป่าชายเลนด้วยการการอนุรักษ์หอยแครงพันธุ์พื้นเมือง ด้วยการสร้างแหล่งเพาะพันธุ์หอยแครงพันธุ์พื้นเมือง การจัดพื้นที่เป็นแหล่งเพาะพันธุ์และอนุบาลต้นกล้า การศึกษาและรณรงค์การใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรในชุมชนโดยการนำมาผลิตเป็นผลิตภัณฑ์ชาใบชูลู่

ภาพที่ 1 โมเดลปลาในการอนุรักษ์และจัดการการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลน
ที่มา : Prapon Phasakyud. 2007

อภิปรายผลการวิจัย

พื้นที่อำเภอกาญจนดิษฐ์ ที่เป็นพื้นที่กว้างใหญ่และมีระบบนิเวศที่สมบูรณ์ส่งผลให้เป็นพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรน้ำ เป็นแหล่งสัตว์น้ำมีป่าชายเลนที่เป็นแหล่งเพาะพันธุ์และอนุบาลสัตว์น้ำตามธรรมชาติ เป็นแหล่งรวมพันธุ์พืชที่มีอยู่ในป่าชายเลนที่เป็นปัจจัยที่เอื้อต่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชนพันธุ์ไม้และสัตว์พืชที่พบในป่าชายเลน ชาวบ้านในพื้นที่สามารถยังชีพได้โดยการใช้ประโยชน์จากสัตว์และพันธุ์ไม้ที่พบในป่าชายเลน ภูมิปัญญาที่พบเป็นภูมิปัญญาด้านความสัมพันธ์ของสิ่งแวดล้อมกับระบบนิเวศป่าชายเลน ซึ่งเป็นสิ่งที่สร้างความสมดุลของระบบนิเวศ ที่มีการพึ่งพาอาศัยและมีการเกื้อกูลกันทั้งระบบนิเวศ ภูมิปัญญาในการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าชายเลนเพื่อเป็นอาหารและสมุนไพรใช้ในการรักษาโรค ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการใช้เครื่องมือในการจับสัตว์น้ำจากป่าชายเลนเป็นการใช้ทรัพยากรสัตว์น้ำในบริเวณป่าชายเลนอย่างชาญฉลาด ระบบนิเวศมีหน้าที่เฉพาะและทุกระบบนิเวศมีความเกี่ยวกันและเชื่อมโยงกันอย่างลึกซึ้ง ถ้าระบบนิเวศใดมีการเปลี่ยนแปลงหรือขาดความสมดุลก็ย่อมส่งผลกระทบต่อเนื่องสู่ระบบนิเวศส่วนอื่นๆและมีผลกระทบต่อเนื่องต่อวิถีชีวิตของผู้คนและสิ่งมีชีวิตทั้งหมด การแก้ปัญหาความเสื่อม

โทรมของทรัพยากรชายฝั่งจึงเชื่อมโยงอยู่กับภูมินิเวศ ภูมิปัญญาประมงพื้นบ้านมีหลากหลายที่ประมงพื้นบ้านสามารถนำไปปรับมาใช้ในการดำเนินชีวิตได้ สอดคล้องกับการศึกษาของเอี่ยมทิพย์ ศรีทอง และ โคโนษฐ์ ศรีทอง (Aumthip Srithong and Konit Srithong, 2020) พื้นที่ชายฝั่งถูกทำลายจากสาเหตุสำคัญคือเกิดจากธรรมชาติและเกิดจากการกระทำของมนุษย์ การตัดไม้ป่าชายเลนจึงต้องเน้นการมีส่วนร่วมในการจัดการป้องกัน ดังนั้นการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการป่าชายเลน ได้มีการเอาความรู้ใหม่ ๆ จากภายนอกเข้ามาผสมผสานมากขึ้น ภูมิปัญญาท้องถิ่นบางอย่างเป็นเรื่องเฉพาะ เช่นการใช้หลักศาสนา มาสร้างจิตสำนึกในการรักษาป่าชายเลน ภูมิปัญญาบางเรื่องสามารถพบและปรากฏอยู่ในหลายชุมชน เช่นการปลูกเสริมป่าชายเลน การตัดสาขป่าชายเลน การใช้สมุนไพรในป่าชายเลน

ในการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ป่าชายเลนอำเภอกาญจนดิษฐ์ เนื่องจากชุมชนมีภูมิปัญญาที่สามารถสืบทอดและเปลี่ยนแปลงได้มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม สอดคล้องกับ ยุทธนา วงศ์โสกา (Yutthana Wongsopha. 2009) พบว่ามีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้จำแนกได้เป็น 3 ลักษณะคือภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อมและแม่น้ำเลยแสดงออกผ่านการดำรงชีวิตของคนในแง่ต่างๆ ได้แก่การใช้เครื่องมือทำการประมงในการหาปลา เครื่องมือต่างๆ ในการดำรงชีพตามลักษณะของการทำมาหากินและการใช้ประโยชน์ ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนและคนต่างชุมชนแสดงออกผ่านความสัมพันธ์ในชุมชน ได้แก่กฎ กติกาในชุมชน การกำหนดเขตอนุรักษ์วังปลาและการช่วยเหลือกันในการประกอบอาชีพและภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ สอดคล้องกับสุเมษฐ์ นกหลัง (Sumet Noklang. 2017). พบว่าผู้ใช้ประโยชน์จากป่าชายเลนที่ได้รับการถ่ายทอดภูมิปัญญาป่าชายเลนชุมชนจากบรรพบุรุษ มีการนำพืชพันธุ์ในป่าชายเลนมาใช้ประโยชน์ในการประกอบอาชีพควรมีการจัดการความรู้เรื่อง “การนำพืชพันธุ์ในป่าชายเลนมาใช้ประโยชน์” และยังพบว่าประชาชนใช้ประโยชน์จากพืชพันธุ์ในป่าชายเลน ผลการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นเรื่องป่าชายเลนชุมชนให้แก่เยาวชนจากการมีส่วนร่วม คือ เยาวชนผู้เข้าร่วมกิจกรรมมีความรู้เพิ่มขึ้น สามารถปฏิบัติได้ มองเห็นคุณค่าและประโยชน์ของป่าชายเลนชุมชน ตระหนักถึงการอนุรักษ์ป่าชายเลนชุมชน

ผลของการจัดการความรู้ด้วยโมเดลปลาทุโดยมีภูมิปัญญาพื้นบ้านเป็นความรู้ที่ฝังลึกและตกแตงความรู้ของประมงพื้นบ้านด้วยความรู้ที่เด่นชัดและใช้ระบบและกระบวนการในการจัดการตามความรู้ตามโมเดลของประพนธ์ ผาสุกยุด (Prapon Phasukyud. 2007) คือ Knowledge Vision หรือ ส่วนหัวปลา Knowledge Sharing การแลกเปลี่ยนเรียนรู้หรือส่วนตัวปลา Knowledge Asset หรือส่วนหางปลา ความรู้ที่ใช้ในการจัดการ คือความรู้แบบชัดแจ้ง หรือ Explicit Knowledge และความรู้ที่ฝังลึกอยู่ในตัวคน หรือ Tacit Knowledge ผลสำเร็จในการจัดการความรู้ บรรลุเป้าหมายการจัดการความรู้ด้านการอนุรักษ์ป่าชายเลนโดยการอนุรักษ์หอยแครงพันธุ์พื้นเมือง ด้วยการสร้างแหล่งเพาะพันธุ์หอยแครงพันธุ์พื้นเมือง การจัดพื้นที่เป็นแหล่งเพาะพันธุ์และอนุบาลต้นกล้า การศึกษาและรณรงค์การใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรในชุมชนโดยการนำมาผลิตเป็นผลิตภัณฑ์ชาใบขี้เหล็ก และการนำใบขี้เหล็กมาบรรจุในแคปซูล จึงเป็นการจัดการความรู้ที่เหมาะสมกับชุมชนกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลนตำบลตะเคียนทองและกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลนบ้านถนนใหม่ ตำบลท่าทอง อำเภอกาญจนดิษฐ์ ทั้ง 2 กลุ่มได้พัฒนาริธีคิดในการจัดการตนเองทั้งตนเองและพึ่งกันเอง ทำให้ชุมชนเกิดการพัฒนาด้านทั้งความสัมพันธ์ของคนในชุมชน การมีส่วนร่วมทั้งร่วมเรียนรู้ ร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมตัดสินใจ ร่วมปฏิบัติการ ร่วมรับผลประโยชน์และร่วมประเมินผลที่เกิดขึ้น ความสำเร็จในการจัดการความรู้ของกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลนตำบลตะเคียนทองและกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลน

บ้านถนนใหม่ ตำบลท่าทอง อำเภอกาญจนดิษฐ์ ทำให้ชุมชนเกิดกระบวนการเรียนรู้และสามารถพัฒนาชุมชนให้เกิดความยั่งยืนโดยการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการกระตุ้นให้เกิดการอนุรักษ์และรักษาสีงแวดล้อมสอดคล้องกับการศึกษาของ กนกวรรณ แก้วเกาะสะบ้าและคณะ (Kanokwan Kaewkosaba and Thititmanan damrongsakmethee. 2014) การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการช่วยกระตุ้นให้ชุมชนตระหนักและเห็นความสำคัญของการอนุรักษ์ทรัพยากรสัตว์น้ำด้วยภูมิปัญญาที่เคยหว่านยาในช่วงระยะเวลาหนึ่งโดยการนำกลับมาใช้อีกครั้งและยังสอดคล้องกับผลการศึกษาของจักรกฤษณ์ จันทรแล้มและธีรศักดิ์ อุณารมณเลิศ.(Jukkrit Janchalam and Thirasak Unaromlert. 2018) การฟื้นฟูป่าชายเลนนั้นต้องมีขั้นตอนทำอย่างมีระบบมีการก่อตั้งกลุ่มและมีการก่อตั้งศูนย์เรียนรู้

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. ชุมชนในอำเภอกาญจนดิษฐ์ และกลุ่มผู้ประกอบการหากร่วมมือกันอย่างจริงจังในการอนุรักษ์ป่าชายเลน โดยเล็งเห็นและตระหนักถึงความสำคัญของการอนุรักษ์และฟื้นฟูพื้นที่ป่าชายเลนควรมีการกำหนดมาตรการ กฎเกณฑ์ต่าง ๆ ร่วมกันเพื่อใช้เป็นกฎ กติกาชุมชน ในการอนุรักษ์ป่าชายเลน เพื่อให้พื้นที่เหล่านี้เป็นพื้นที่สาธารณะที่ชุมชนสามารถหากร่วมกัน และเป็นพื้นที่สำหรับเพาะพันธุ์หรืออนุบาลสัตว์น้ำเป็นพื้นที่ในการสร้างสวนป่าสมุนไพรของชุมชน
2. หน่วยงานภาครัฐควรจัดให้มีการวิจัยฟื้นฟูอนุรักษ์พื้นที่ป่าชายเลนโดยการศึกษาการสร้างแนวกันคลื่นเพื่อลดการกัดเซาะของคลื่นที่มีผลกระทบต่อการกัดเซาะเกิดการพังทลายของดิน

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

สำหรับการลงพื้นที่ทำวิจัยในพื้นที่ทั้งอำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ผู้วิจัยพบว่าในพื้นที่ดังกล่าวยังมีเรื่องหรือจุดที่น่าสนใจอีกมากมายในการศึกษาและทำการวิจัยเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและพัฒนาชุมชนได้แก่

1. ควรมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับป่าชายเลนที่ส่งผลกระทบต่อถึงพันธุ์สัตว์น้ำ
2. ควรมีการวิจัยเกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในพื้นที่อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี
4. การพัฒนาพืชสมุนไพรป่าชายเลนเป็นผลิตภัณฑ์ที่ได้มาตรฐาน
5. การมีส่วนร่วมของชุมชนและภูมิปัญญาท้องถิ่นในการฟื้นฟูทรัพยากรชายฝั่งในเขตพื้นที่อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี

Reference

- Amlo Rakchuay.(2018). Director of Thairath Wittaya School 88. *Inteviw*. 20 May.
- Aumthip Srithong and Konit Srithong. (2020). Lesson Learned of Coastal Erosion Proplem Affecting on Coastal Communities in Thakham Sub – district, Bangkhunthian Ditrict. Bangkok. *Journal MCU of Nan Review*, 3 (1), 31 - 45.
- Hassan Dumalee and Jantana Suttijaree. (2013). New Social Movement in Managing Coastal Wetland Resources: A Case study of Pattani Bay Conservation Network. *Journal of Politics and Governance*. Mahasarakham University. *College of Politics and Governance*, 3 (1), 59 - 78.

- Jukkrit Janchalam and Thirasak Unaromlert. (2018). The Rehabilitation of Mangrove Areas for Sustainable Development : A Case Study of Best Practice Model Community at Baan Pred Nai in Trad Province. *Silpakorn Educational Research Journal*, 9 (2), 217-230.
- Kanokwan Kaewkosaba and Thitimanan damrongsakmethee. (2014). *Knowledge Management of Local Wisdom in Traditional fishing The Gulf of Bandon Surat Thani Province*. Surattthani Rajabhat University. Surattthani.
- Marine and Coastal Resources Administration Office. (2008). *Research Project on Knowledge Base and Local Knowledge in Mangrove Forest Management*. Complete Report. Department of Marine and Coastal Resources. Ministry of Natural Resources and Environment. Bangkok.
- Marine and Coastal Resources Administration Office. (2018). *Mangrove Forest in Surattthani Province*. Ministry of Natural Resources and Environment. Bangkok.
- Niwes Aroonbergfa. (2010). Mangrove Forest Resource Management: A Case Study of Baan Hnongsamarn Community, Tambon Hardsumran, Amphoe Hardsumran, Trang Province. *Songklanakarin Journal of Social Science and Humanities*, 6 (1), 23 - 50.
- Plutthawas Vongpiriyachai et al. (2019). Model of Governance in Mangrove Forest Resources Management. Faculty of Social Science and Humanities, Mahidol University. *Inter Disciplinary Studies Journal*. 19 (1), 30 -49.
- Prapon Phasukyud. (2007). *Knowledge Management (KM)*. Bangkok : Yaimai.
- Sawanya Tummaapiphon and Sasisai Sangsattarat. (2012). Local Wisdom in The Utilization of Mangrove Forest at Baan-Sahakorn, T. Puntainorasing, A. Muang, Samut Sakorn Province. *Proceedings of 50th Kasetsart University Annual Conference: Education, Economics and Business Administration, Humanities and Social Sciences*, pp 331 - 336.
- Sumalee and Sarawut Sangwanna. (2017). Factors Affecting Knowledge Management of Mahachulalongkornrajavidyalaya University. *Journal of MCU Social Science Review*, 6 (4), 225 - 237.
- Sumet Noklang. (2017). The Development of Local Wisdom Tranfer About Community Mangrove Forest Through Community Participatory to Youth in Yong – Star Island Community, Trang. Srinakrarinwirot University. *Institute of Cultural and Arts Journal*, 18 (36), 115 -123.
- Wanchai Suwannakan and Krisana Vaisamruat. (2018). Policy Development of Artisanal Fisheries in Songkla Province. *Research And Development Journal Suan Sunandha Rajabhat University*, 10 (2), 59 -71.

